

Styl perswazyjny i retoryczny w literaturze

Retoryka jest sztuką skutecznego posługiwania się słowem. Ukształtowała się w starożytnej Grecji i Rzymie, gdzie umiejętność publicznego przemawiania była niezbędna podczas zgromadzeń politycznych, rozpraw sądowych oraz uroczystości. Jej zasady opisywali między innymi Arystoteles, Ciceron i Kwintyliusz. Dobry mówca powinien nie tylko poprawnie budować wypowiedź, lecz także przekonać słuchaczy do określonego stanowiska.

Istotą retoryki jest perswazja, czyli świadome wpływanie na przekonania, uczucia i decyzje odbiorcy. Autor może bronić określonej tezy, podważać cudze stanowisko, ostrzegać przed konsekwencjami błędów albo zachęcać do działania. Perswazja nie musi być manipulacją. Może opierać się na rzetelnych argumentach i pozostawiać odbiorcy możliwość samodzielnej oceny.

Starożytni wyróżniali trzy podstawowe sposoby oddziaływania. Pierwszym było odwołanie do logicznych argumentów, drugim budowanie wiarygodności przemawiającego, a trzecim wywoływanie emocji. Skuteczna wypowiedź powinna uczyć, poruszać oraz zainteresować słuchacza. Literatura realizuje te zadania nie tylko za pomocą bezpośrednich pouczeń, ale również poprzez losy bohaterów, obrazy symboliczne, komizm, grozę i wzruszenie.

Styl retoryczny wykorzystuje pytania retoryczne, apostrofy, wykrzyknienia, powtórzenia, anafory, wyliczenia, antytezy, porównania i metafory. Charakterystyczne są także bezpośrednie zwroty do odbiorcy, czasowniki w trybie rozkazującym, przykłady potwierdzające tezę oraz słownictwo zawierające wyraźną ocenę. Ważną rolę odgrywa kompozycja wypowiedzi: przedstawienie problemu, argumentacja, odparcie zarzutów i

końcowe wezwanie.

W Polsce retoryka szczególnie intensywnie rozwijała się w renesansie. Humanizm przywrócił zainteresowanie kulturą antyczną, edukacją i życiem obywatelskim. Szlachcic uczestniczący w obradach sejmu lub sejmiku powinien umieć przemawiać, prowadzić spór i uzasadniać własne stanowisko. Literatura również miała oddziaływać na społeczeństwo, kształtować obyczaje oraz zachęcać do odpowiedzialności za państwo.

Perswazyjny charakter ma „Krótka rozprawa między trzema osobami, Panem, Wójtem a Plebanem” Mikołaja Reja. Utwór został zbudowany w formie dialogu przedstawicieli trzech stanów. Pan reprezentuje szlachtę, Pleban duchowieństwo, natomiast Wójt ludność chłopską. Każdy rozmówca przedstawia własne racje i zarzuca pozostałym niewłaściwe postępowanie.

Forma dialogowa jest skutecznym narzędziem perswazji, ponieważ pozwala pokazać problem z kilku perspektyw. Autor nie wygłasza od razu gotowego wykładu. Stwarza wrażenie żywej rozmowy, podczas której argumenty zostają poddane ocenie. Czytelnik może obserwować, jak bohaterowie odpowiadają na zarzuty, usprawiedliwiają własne zachowanie i ujawniają wzajemne konflikty.

Pan myśli przede wszystkim o majątku, ucztach, polowaniach i wygodzie. Pleban zostaje oskarżony o chciwość, pobieranie opłat oraz zaniedbywanie obowiązków duszpasterskich. Urzędnicy nie potrafią zapewnić sprawiedliwości, a koszty społecznego chaosu ponoszą najubożsi. Położenie chłopów podsumowują słowa Wójta: „Książd pana wini, pan księdza, a nam prostym zewsząd nędza”.

Zwięzłe zdanie ma formę sentencji. Dzięki rytmowi, paralelnej konstrukcji i wyrazistej puencie łatwo zapada w pamięć. Rej przekonuje, że przedstawiciele stanów uprzywilejowanych przerzucają na siebie odpowiedzialność, podczas gdy chłop jest

wykorzystywany zarówno przez dwór, jak i Kościół.

Wypowiedzi postaci są dostosowane do ich społecznego położenia. Rej wykorzystuje język potoczny, przysłowia, powiedzenia i sceny znane z codziennego życia. Pokazuje w ten sposób, że dobrze zna opisywane środowiska. Buduje własną wiarygodność jako obserwatora upoważnionego do wydania sądu o stanie społeczeństwa.

Ważnym środkiem perswazji jest komizm. Autor ośmiesza chciwość, lenistwo, pijaństwo i brak odpowiedzialności. Śmiech pełni funkcję wychowawczą, ponieważ czytelnik może rozpoznać własne postępowanie w zachowaniu karykaturalnej postaci. Zawstydzenie ma prowadzić do poprawy.

Rej nie ogranicza się do krytykowania jednej grupy. Pokazuje, że naprawa wspólnoty wymaga przemiany wszystkich stanów. Duchowny powinien właściwie wypełniać powołanie, szlachcic troszczyć się o poddanych i państwo, a urzędnik uczciwie wykonywać obowiązki. Utwór ma skłonić źle postępujących do nawrócenia, pozostałym zaś dostarczyć przestrogi.

Perswazja w „Krótkiej rozprawie” opiera się zatem na połączeniu argumentów, konkretnych obrazów, humoru i emocji. Rej nie przekonuje wyłącznie za pomocą abstrakcyjnych zasad. Pokazuje skutki społecznych wad i pozwala przemówić ludziom bezpośrednio nimi dotkniętym.

Odmienny sposób oddziaływania pojawia się w „Żywocie człowieka poczciwego”, będącym częścią „Zwierciadła”. Utwór ma charakter parenetyczny, czyli przedstawia wzorzec osobowy przeznaczony do naśladowania. Tytułowy człowiek poczciwy jest szlachcicem ziemianinem, który żyje w zgodzie z naturą, troszczy się o rodzinę i uczciwie prowadzi gospodarstwo.

Rej występuje w roli moralisty, ale nie tworzy wzorca całkowicie oderwanego od codzienności. Poczciwość nie oznacza nadzwyczajnego bohaterstwa ani ascetycznego wyrzeczenia. Polega na umiarkowaniu, prawdomówności, sprawiedliwości,

roztropności, miłosierdziu i właściwych obyczajach.

Autor zwraca się bezpośrednio do odbiorcy, udziela mu rad i opisuje kolejne etapy życia. Przedstawia właściwe wychowanie dziecka, obowiązki młodzieńca, zajęcia człowieka dojrzałego i sposób przeżywania starości. Czytelnik ma odnieść te wskazówki do siebie oraz wyobrazić sobie własne życie według proponowanego modelu.

Perswazyjną funkcję pełnią egzempla, czyli przykłady zaczerpnięte z historii, tradycji i codziennego doświadczenia. Przykład konkretnej osoby lub sytuacji działa skuteczniej niż ogólne pouczenie, ponieważ pokazuje konsekwencje określonego zachowania. Odbiorca widzi, że cnota albo występki prowadzą do rzeczywistych rezultatów.

Rej posługuje się także przysłowiami. Zawarta w nich mądrość wydaje się potwierdzona doświadczeniem wielu pokoleń. Autor wzmacnia w ten sposób wiarygodność własnego stanowiska. Nie przedstawia go jako prywatnej opinii, ale jako rozsądny sposób życia zgodny z tradycją.

Ważne są wyliczenia i szeregi wyrazów bliskoznacznych. Powtarzanie określeń utrwala najważniejsze cechy człowieka poczciwego i nadaje wypowiedzi rytm. Autor steruje uwagą czytelnika, nieustannie przypominając o potrzebie umiaru, rozwagi i odpowiedzialności.

Przekonująco działają również obrazki z życia wiejskiego. Rej opisuje prace wykonywane podczas kolejnych pór roku, odpoczynki, spotkania z bliskimi i przyjemność płynącą z korzystania z owoców gospodarstwa. Zamiast jedynie nakazać czytelnikowi wybrać życie ziemianina, przedstawia ten model jako atrakcyjny, spokojny i dający poczucie samodzielności.

Perswazja opiera się tutaj na utożsamieniu odbiorcy z wyidealizowanym bohaterem. Czytelnik powinien zapragnąć, aby jego życie przypominało los człowieka poczciwego. Wzorzec zachęca do pracy nad charakterem i pokazuje, że szczęście

wynika nie z nieograniczonego bogactwa, lecz z harmonii, uczciwości oraz życia zgodnego z naturą.

Inną formę oddziaływania wykorzystał Adam Mickiewicz w balladzie „Lilie”. Utwór nie przypomina przemówienia ani moralnego traktatu. Jego perswazja wynika z fabuły, atmosfery grozy i ukazania nieuchronnych konsekwencji zbrodni.

Ballada rozpoczyna się od jednoznacznej informacji: „Zbrodnia to niesłychana, pani zabija pana”. Bohaterka morduje męża powracającego z wojny, ponieważ obawia się kary za niewierność. Ukrywa ciało w lesie i obsadza grób liliami. Jest przekonana, że jeżeli nikt nie odkryje przestępstwa, uniknie również odpowiedzialności.

Początkowe zdanie pełni funkcję oskarżenia. Rytmiczna, zwięzła forma przypomina ludową pieśń, lecz jednocześnie od razu określa moralny charakter wydarzenia. Czytelnik nie ma wątpliwości, że doszło do zbrodni, której nie można usprawiedliwić strachem bohaterki.

Pani udaje się do Pustelnika i przyznaje do morderstwa. Starzec pełni rolę doradcy oraz moralnego autorytetu. Nie może jednak po prostu uwolnić kobiety od odpowiedzialności. Uświadamia jej, że brak ludzkiego świadka nie oznacza zniknięcia winy.

Bohaterka nie przechodzi prawdziwej przemiany. Bardziej niż popełnionego zła obawia się ujawnienia prawdy oraz kary. Szuka sposobu zabezpieczenia własnego życia, a nie moralnego oczyszczenia. Spotkanie z Pustelnikiem ujawnia więc powierzchowność jej skruchy.

Gdy bracia zamordowanego chcą ją poślubić, kobieta ponownie prosi starca o pomoc. Próba z wiankami ma rozstrzygnąć, który mężczyzna zostanie wybrany. Kwiaty pochodzą jednak z grobu zabitego. W chwili wyboru pojawia się duch męża, a świątynia zapada się pod ziemię wraz z uczestnikami wydarzenia.

Fantastyczne zakończenie potwierdza ludową zasadę, że nie ma zbrodni bez kary. Jeżeli zawiedzie ziemski system sprawiedliwości, porządek moralny zostanie przywrócony przez siły nadprzyrodzone. Mickiewicz przekonuje nie za pomocą logicznego wywodu, lecz poprzez strach, napięcie i przejmujący obraz kary.

Pustelnik jest głosem moralnej przestrogi, ale nie on wymierza ostateczną sprawiedliwość. Bohaterka sama doprowadza do katastrofy, ponieważ kolejne decyzje opiera na kłamstwie. Jej historia staje się egzemplum – przykładem pokazującym bezsens ukrywania zbrodni i brak możliwości zbudowania szczęścia na cudzej krzywdzie.

Perswazja w „Liliach” oddziałuje przede wszystkim na uczucia odbiorcy. Tajemniczy las, noc, grób, kwiaty, powracający zmarły i zapadająca się cerkiew tworzą atmosferę grozy. Lęk ma prowadzić do moralnej refleksji. Czytelnik nie tylko rozumie, że zbrodnia jest zła, ale także emocjonalnie odczuwa jej konsekwencje.

Jeszcze inaczej styl perswazyjny funkcjonuje w „Przedwiośniu” Stefana Żeromskiego. Powieść powstała po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Radość z powrotu państwa na mapę Europy szybko zderzyła się z biedą, nierównościami społecznymi, chaosem administracyjnym i konfliktami politycznymi. Żeromski pragnął pobudzić czytelników do dyskusji o przyszłości kraju.

Autor nie przedstawia jednego gotowego programu reform. Zestawia konkurencyjne koncepcje i pokazuje ich ograniczenia. Dzięki temu perswazja ma charakter problemowy. Pisarz nie nakazuje odbiorcy przyjąć jednej odpowiedzi, ale nie pozwala mu również zachować obojętności.

Najważniejszym symbolem jest opowieść o szklanych domach. Seweryn Baryka przekonuje syna, że w Polsce powstają nowoczesne, tanie oraz wygodne budynki dostępne dla wszystkich. Państwo wykorzystuje technikę, aby zapewnić

obywatelom dostatek i sprawiedliwe warunki życia. Wizja ma zachęcić wychowanego w Baku Cezarego do podróży do ojczyzny rodziców.

Opowieść Seweryna jest przykładem perswazji wewnątrz powieści. Ojciec dobiera argumenty do potrzeb i wyobraźni syna. Cezary interesuje się nowoczesnością oraz rewolucyjną zmianą, dlatego wizja technicznie rozwiniętego kraju oddziałuje na niego silniej niż zwykłe wezwanie patriotyczne.

Po przyjeździe Cezary nie znajduje szklanych domów. Widzi biedę, błoto, zniszczenia i ludzi żyjących w skrajnie trudnych warunkach. Kontrast pomiędzy ideałem a rzeczywistością pełni funkcję oskarżenia. Czytelnik sam dostrzega, jak daleko odrodzone państwo znajduje się od marzenia o sprawiedliwości.

Mit szklanych domów nie zostaje jednak całkowicie unieważniony. Nadal wyznacza cel, do którego Polska mogłaby dążyć. Jest symbolem nowoczesności, wykorzystania nauki dla dobra wspólnego oraz przewyciężenia nierówności. Jego brak ma zawstydzić społeczeństwo i pobudzić je do pracy.

Szczególnie przekonująco działa zestawienie Nawłoci i Chłodka. Mieszkańcy dworu żyją w dostatku, organizują uczyty, spacery i zabawy. Jedzenie staje się rytuałem wypełniającym niemal cały dzień. Ziemianie nie są przedstawieni wyłącznie jako ludzie świadomie źli, ale pozostają zamknięci w świecie własnych przyjemności.

W pobliskim Chłodku chłopci głodują, chorują i nie mają perspektyw poprawy losu. Cezary obserwuje warunki, które odbierają ludziom siłę oraz zainteresowanie sprawami wykraczającymi poza biologiczne przetrwanie. Kontrast jest mocniejszy niż bezpośredni komentarz moralny. Czytelnik sam ocenia niesprawiedliwość systemu pozwalającego na tak ogromne różnice.

Żeromski krytykuje ziemiańską beztroskę, ale nie idealizuje również rewolucji. Cezary poznał jej okrucieństwo w Baku.

Początkowo ulegał hasłom równości, lecz później zobaczył egzekucje, grabieże, głód i śmierć własnej matki. Rewolucja głosząca wyzwolenie człowieka może stworzyć nową formę przemocy.

Powieść ostrzega więc jednocześnie przed biernością elit i gwałtownym komunizmem. Jeżeli państwo nie przeprowadzi koniecznych reform, ludzie pozbawieni nadziei mogą zwrócić się ku skrajnym ideologiom. Rewolucji nie powstrzymają same przemówienia ani represje. Trzeba usunąć społeczne przyczyny buntu.

Najważniejsza dyskusja polityczna rozgrywa się pomiędzy Cezarym, Szymonem Gajowcem i Antonim Lułkiem. Gajowiec popiera stopniową budowę instytucji, wzmacnianie gospodarki i cierpliwe reformowanie młodego państwa. Lulek wierzy w rewolucję proletariacką oraz obalenie dotychczasowego porządku.

Każda postać posługuje się argumentacją właściwą własnemu światopoglądowi. Gajowiec przypomina o trudnej sytuacji kraju i konieczności spokojnego tworzenia administracji. Lulek wskazuje na nędzę robotników oraz nieskuteczność powolnych zmian. Cezary krytykuje obu: Gajowca za zbytnią ostrożność, a Lułka za ideologiczną obojętność na przemoc.

Dialog polityczny włącza czytelnika do sporu. Autor nie przedstawia żadnej postaci jako całkowicie nieomyślnej. Odbiorca musi porównać argumenty z wcześniejszymi doświadczeniami Cezarego: rewolucją w Baku, biedą na granicy, dostatkiem Nawłoci i nędzą Chłodka.

Perswazyjny charakter ma także tytuł. Przedwiośnie jest porą przejściową. Śnieg topnieje, odsłaniając błoto oraz zniszczenia, ale jednocześnie pojawiają się pierwsze oznaki nadchodzącej wiosny. Polska odzyskała niepodległość, lecz nie stała się jeszcze państwem w pełni ukształtowanym.

Symbol zawiera zarówno krytykę, jak i nadzieję. Przedwiośnie

może prowadzić do rozkwitu, ale niczego nie gwarantuje. Jeżeli obywatele pozostaną bierni, zamiast wiosny może nadejść kolejna katastrofa. Przyszłość zależy od odpowiedzialnego działania.

Otwarte zakończenie powieści również służy perswazji. Cezary przyłącza się do manifestacji robotników, ale wychodzi z szeregu i idzie oddzielnie. Gest może oznaczać solidarność z protestującymi, sprzeciw wobec niesprawiedliwości, a zarazem niezależność od komunistycznego programu.

Żeromski nie podaje rozwiązania, ponieważ chce zmusić odbiorcę do samodzielnego myślenia. Brak zakończenia nie jest słabością kompozycji. Staje się wezwaniem do dalszej dyskusji. To czytelnik i całe społeczeństwo mają dopisać następny rozdział historii Polski.

Porównanie utworów Reja, Mickiewicza i Żeromskiego pokazuje, że perswazja może przyjmować bardzo różne formy. Rej poucza bezpośrednio, posługując się dialogiem, przysłowiami, egzemplami i pozytywnym wzorcem osobowym. Mickiewicz przekonuje przez emocje, grozę oraz ukazanie działania nadprzyrodzonej sprawiedliwości. Żeromski zestawia symbole, kontrasty społeczne i konkurencyjne programy polityczne.

Zmienia się również pozycja odbiorcy. Rej wyraźnie wskazuje właściwy model postępowania. Mickiewicz prowadzi czytelnika do jednoznacznego morału dotyczącego zbrodni oraz kary. Żeromski stawia pytania i pozostawia otwarte zakończenie, ale jednocześnie tak przedstawia rzeczywistość, aby odbiorca zrozumiał konieczność reform.

Styl perswazyjny nie musi więc oznaczać głośnego przemówienia ani nagromadzenia pytań retorycznych. Może być ukryty w sposobie skonstruowania bohatera, zestawieniu dwóch miejsc, symbolicznym tytule i konsekwencjach decyzji. Każdy element dzieła może wpływać na ocenę czytelnika.

Retoryka najskuteczniej działa wtedy, gdy łączy rozum, emocje

i wiarygodność autora. „Krótka rozprawa” pokazuje społeczne argumenty, „Żywot człowieka poczciwego” tworzy atrakcyjny wzorzec, „Lilie” wywołują lęk przed konsekwencjami zbrodni, a „Przedwiośnie” pobudza niepokój o przyszłość kraju.

Wszystkie omówione dzieła potwierdzają, że literatura może wpływać na rzeczywistość. Nie ustanawia praw i nie zmusza bezpośrednio do określonego zachowania, ale zmienia sposób patrzenia na człowieka oraz społeczeństwo. Pozwala odbiorcy zobaczyć konsekwencje wad, wyobrazić sobie lepszy model życia i zrozumieć potrzebę działania.

Najważniejszym celem stylu perswazyjnego jest zatem nie samo zwycięstwo w sporze. Dobra perswazja powinna prowadzić do refleksji oraz świadomej decyzji. Rej, Mickiewicz i Żeromski posługują się innymi środkami, ale każdy z nich próbuje wyrwać czytelnika z obojętności i uczynić go bardziej odpowiedzialnym za własne postępowanie oraz wspólny świat.

Jeśli szukacie pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebujecie korepetycji, konsultacji to polecamy stronę [pisanie prac](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac - oczywiście tylko w granicach prawa.